

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

F.Köçərli adına Respublika
Uşaq Kitabxanası

Azərbaycanın folklor paytaxtı

Qusar

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

F.Köçərli adına Respublika
Uşaq Kitabxanası

Azərbaycanın folklor paytaxtı

Qusar

Respublika Uşaq kitabxanaları
üçün tövsiyə bibliografyası

Bakı-2016

Tərtibçi:

Nazilə Tahirova

Əməkdar mədəniyyət işçisi

Redaktoru və

Şəhla Qəmbərova

buraxılışa məsul:

Əməkdar mədəniyyət işçisi

Azərbaycanın folklor paytaxtı Qusar: tövsiyə biblioqrafiyası
/tərt. ed. N. Tahirova; red. və bur. məs. Ş. Qəmbərova; F. Köçərli
adına Respublika Uşaq Kitabxanası.- Bakı, 2016.- 48 s.

©F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası, 2016

TƏRTİBÇİDƏN

2011-ci ilin aprel ayında Azərbaycanda növbəti möhtəşəm tədbir-Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu keçirildi. Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə “Çoxmədəniyyətli dünyada sülh şəraitində birgə yaşayış”devizi altında 2013-cü il may ayının 29-dan iyunun 1-dək Bakıda keçirilən II Dünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu və 2015-ci il 18-19 mayda III Ümümdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu ölkəmizin siyasi-mədəni həyatında mühüm hadisə kimi yadda qalmışdır. Forumun əsas tərəfdaşları qismində UNESCO, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı, Avropa Şurası, Avropa Şurasının Şimal-Cənub Mərkəzi, İSESCO, BMT-nin Dünya Turizm Təşkilatı kimi beynəlxalq qurumlar çıxış etmişlər.

Hazırda görülən işlərin davamı kimi Azərbaycanın qeyri-maddi mədəni irsinin bərpası, qorunması, hərtərəfli inkişafı, təbliği və təşviqi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən **“Xalq Yaradıcılığı Paytaxtları”** Proqramı təsdiq olunmuşdur. Proqramla əlaqədar 2016-cı il üçün Qusar şəhəri **“Azərbaycanın Folklor Paytaxtı”** seçilmişdir.

Bütün bunları nəzərə alaraq Firidun bəy Köçərli adına Respublika Uşaq kitabxanasının Ölkəşünaslıq və milli ədəbiyyat şöbəsi “Azərbaycanın folklor paytaxtı Qusar” adlı tövsiyə biblioqrafiyası hazırlamışdır.

Geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulan göstərici tövsiyə olunan ədəbiyyatdan ibarətdir. Girişdə mövzu haqqında ətraflı məlumat verilmişdir.

Tövsiyə göstəricisində kitablarda, məcmuə və dövri mətbuat səhifələrində dərc edilmiş materiallar Azərbaycan və rus dillərində öz əksini tapmışdır. Vəsaitdə ədəbiyyat xronoloji prinsip əsasında, daxildə isə əlifba sırasına uyğun olaraq qruplaşdırılmışdır.

Nəşrlə bağlı rəy və təkliflərini F.Köçərli adına Respublika Uşaq kitabxanasına göndərən mütəxəssislərə və oxuculara əvvəlcədən minnətdarlığımızı bildiririk.

Ünvan: Bakı şəh., S.Vurğun küç.88;

E-mail: childlibbaku@yahoo.com

2016-cı il Qusar şəhəri “Azərbaycanın Folklor Paytaxtı” seçildi

Azərbaycanın qeyri-maddi mədəni irsinin bərpası, qorunması, hərtərəfli inkişafı, təbliği və təşviqi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən “Xalq Yaradıcılığı Paytaxtları” Proqramı təsdiq olunmuşdur. 2010-cu ildən tətbiq edilən bu Proqram nəticəsində Azərbaycanın qeyri-maddi mədəni irsinin inkişafı vüsət almış və regionların sosial-mədəni həyatında müsbət dəyişikliklər baş vermişdir. Proqrama əsasən “əfsanələr”, “folklor”, “sənətkarlıq” və bu kimi nominasiyalar üzrə “paytaxt” seçilmiş şəhərlərdə milli folklor ustaları və kollektivləri, xalq sənətkarları yeni yaradıcılıq nailiyyətləri əldə etmiş, xalqın tarixi yaşam tərzinin, milli bayram və adət-ənənələrin qorunması üçün əhəmiyyətli işlər görülmüşdür. Bu illər ərzində Gəncə, Şabran, Gədəbəy, Xaçmaz, Qəbələ “Azərbaycanın Əfsanələr Paytaxtı”, Lənkəran, Qazax, Masallı, Zaqatala, Balakən “Azərbaycanın Folklor Paytaxtı”, Şəki, İsmayıllı, Quba, Göygöl, Abşeron “Azərbaycanın Sənətkarlıq Paytaxtı”, habelə Şamaxı “Azərbaycanın Ədəbiyyat Paytaxtı” və Qax “Azərbaycanın Milli Mətbəx Paytaxtı” elan olunmuşdur.

Proqramla əlaqədar 2016-cı il üçün Qusar şəhəri “Azərbaycanın Folklor Paytaxtı” seçilmişdir.

Bu münasibətlə 11 mart 2016-cı il tarixində saat 12.00-da Bakı şəhərində yerləşən Muzey Mərkəzində 2016-cı il üçün “Azərbaycanın Folklor Paytaxtı”nın Təqdimat mərasimi keçirilmişdir.

Məsələ ilə əlaqədar Qusar rayonunda il ərzində nominasiyalara uyğun olaraq təntənəli mərasimlərin, respublika və beynəlxalq səviyyəli elmi-praktiki konfrans, dəyirmi masa, konsert, müsabiqə, festival, sərgi, yarmarka və sair tədbirlərin təşkili nəzərdə tutulmuşdur.

AZƏRBAYCAN FOLKLORU NÜMUNƏLƏRİNİN HÜQUQİ QORUNMASI HAQQINDA

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Bu qanun Azərbaycanın mədəni irsinin tərkib hissəsi olan milli folklor nümunələrinin əqli mülkiyyətin xüsusi növü kimi hüquqi qorunması, istifadəsi və müdafiəsinin təminatı ilə əlaqədar yaranan münasibətləri tənzimləyir.

I FƏSİL

ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Əsas anlayışlar

1.0. Bu qanunda istifadə olunan əsas anlayışlar aşağıdakı anlayışları ifadə edir:

1.0.1. Azərbaycan folkloru nümunələri (bundan sonra folklor nümunələri) – Azərbaycan xalqı, onun ayrı-ayrı fərdlər tərəfindən yaradılan və qorunub saxlanılan, Azərbaycan xalqının ənənəvi-bədii dəyərlərini, dünyagörüşünü, ümid və arzularını, bədii irsin xarakterik xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən, şifahi şəkildə yaradılan söz sənəti nümunələrini, xalq musiqisi, oyunları və rəqsləri, xalq sənətkarlığı və tətbiqi sənət nümunələri (maddi formada olanlar və olmayanlar), eləcə də digər xalq yaradıcılıq nümunələri;

1.0.2. Folklor nümunələrinin hüquqi qorunması - folklor nümunələrinin hər hansı qeyri-qanuni istifadədən və onlara zərər vuran digər hərəkətlərdən qorunması;

1.0.3. Folklor nümunələrindən qeyri-qanuni istifadə – folklor nümunələrindən kommersiya məqsədi ilə ənənəvi və adi olmayan

istifadə hallarında bu qanunla müəyyən edilən tələblərin pozulması;

1.0.4. Folklor nümunələrinə zərər vuran hərəkətlər – folklor nümunələrindən bu Qanunla müəyyən edilən istifadə hallarında onun mənbəyinin, həmçinin yarandığı yerin coğrafi adının və (və ya) mənsub olduğu xalqın (cəmiyyətin) adının dəqiq göstərilməməsi;

1.0.5 Folklor nümunələrindən ənənəvi istifadə – təbii mahiyyət, məzmun və forma xüsusiyyətləri saxlanılmaqla folklor nümunələrindən cəmiyyətin uzunmüddətli təcrübəsinə əsaslanan istifadə;

1.0.6. Folklor nümunələrindən adi istifadə – folklor nümunələrindən cəmiyyətin gündəlik tələbat və ehtiyaclarına uyğun istifadə;

1.0.7. Folklor nümunələrindən ənənəvi və adi olmayan istifadə – folklor nümunələrinin təbii mahiyyət, məzmun və ya məqsəd, təyinat və bədii formasının dəyişdirilməsi ilə bağlı istifadə;

1.0.8 Folklor nümunələrindən kommersiya məqsədi ilə istifadə – gəlir götürmək məqsədi ilə folklor nümunələrinin dərc olunması, surətinin çıxarılması, nüsxələrinin yayılması, kütləvi deklamasiyası və ifası, efirlə və ya kabellə verilməsi, habelə kütləyə çatdırılmaq üçün hər hansı kütləvi bildiriş formasında istifadə.

Maddə 2. Qorunan folklor nümunələri

2.1. Bu qanunda qorunan folklor nümunələri bədii xalq yaradıcılığı, xalq sənətkarlığı və tətbiqi sənət nümunələrindən ibarət olan aşağıdakı əsərlərdir:

2.1.1. Bədii söz sənətinə aid olan əmək, mərasim və uşaq folkloru nümunələri, miflər, əfsanələr, rəvayətlər, nağıllar, dastanlar, lətifələr, xalq dramları, atalar sözləri, zərb-məsəlləri, tapmacalar, xalq və aşiq poeziyası nümunələri, bayatılar və başqa şifahi söz nümunələri;

2.1.2 Xalq mahnıları və rəqs melodiyları, xalq-professional musiqisinə aid aşığı havaları, muğam-dəstgahlar, zərb-muğamlar, təsniflər, rənglər və başqa folklor musiqisi nümunələri;

2.1.3 Xalq rəqsləri, yallılar, oyunlar, mərasim və bayramlar və başqa hərəkətli nümunələr;

2.1.4 Duyulan tətbiqi sənət və xalq sənətkarlığı nümunələri, o cümlədən, qrafik sənət-şəkillər, rəsmlər, silsilə təsvirlər, kölgə rəsmləri, döymə və oyma işləri, heykəltəraşlıq, keramika, gil məmulatı, mozaika, metal üzərində işləmə, mis və bürünc tökmə məmulatları, ipəkçilik, xalçaçılıq, misgərlik, zərgərlik, dabbaqçılıq, tikmə, səbəthörmə sənət işləri, gəbələr, butalar, geyimlər kimi folklor sənət nümunələri, ornamentlər, naxışlar, musiqi alətləri, xəttatlıq, memarlıq işləri və bu qəbildən olan başqa nümunələr.

2.2 Bu qanunun 2.1-ci maddəsində göstərilən və qorunan folklor nümunələrinin yaranması zamanla və məkanla məhdudlaşmır, yeni yaranan folklor nümunələri də qorunanların sırasına daxil edilir və onların hüquqi qorunması müddətsizdir.

Maddə 3. Folklor nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi

3.1. Folklor nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, bu qanundan, digər normativ hüquqi aktlardan və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən ibarətdir.

3.2 Bu qanunla Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr arasında ziddiyyət yaranarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq olunur.

Maddə 4. Qanunun tətbiq sahəsi

Bu Qanun Azərbaycan xalqı, onun ayrı-ayrı fərdləri tərəfindən yaradılan və qorunub saxlanılan, bu qanunun 2-ci maddəsində göstərilən folklor nümunələrinə şamil edilir.

Maddə 5. Folklor nümunələrinin hüquqi qorunması sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri

5.1. Folklor nümunələrinin hüquqi qorunması sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

5.1.1. Folklor nümunələrinin qorunub saxlanması, inkişaf etdirilməsi və gələcək nəsillərə çatdırılması;

5.1.2. Folklor nümunələrinin hüquqi qorunmasını təmin edən qanunvericilik bazasının yaradılması;

5.1.3. Azərbaycan xalqına məxsus folklor nümunələrinin xarici dövlətlərin ərazilərində hüquqi qorunması məqsədi ilə beynəlxalq əməkdaşlığa şərait yaradılması.

5.2. Folklor nümunələrinin hüquqi qorunması məqsədi ilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı öz səlahiyyətləri çərçivəsində:

5.2.1. Beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq mövcud qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər hazırlayır;

5.2.2. Folklor nümunələrinin hüquqi qorunması üzrə beynəlxalq təşkilatlarda Azərbaycan Respublikasını təmsil edir və bu sahədə əməkdaşlığı təşkil edir;

5.2.3. Folklor nümunələrindən istifadəyə bu qanunla qoyulan tələblərin pozulması hallarında dövlətin maraqlarını təmsil və müdafiə edir.

II FƏSİL

FOLKLOR NÜMUNƏLƏRİNDƏN İSTİFADƏ QAYDALARI

Maddə 6. Folklor nümunələrindən istifadəyə tələblər

6.1. Folklor nümunələrindən Azərbaycan Respublikası ərazisində ənənəvi və adi, o cümlədən kommersiya məqsədi ilə istifadə formaları sərbəstdir.

6.2. Folklor nümunələrindən kommersiya məqsədi ilə ənənəvi və adi olmayan istifadə zamanı hər hansı formada dərc olunması, surətinin çıxarılması və nüsxələrin yayılması, hər hansı kütləvi deklamasiya və ya ifa, efirlə və ya kəbellə verilişlər, habelə kütləyə çatdırılma məqsədi ilə hər hansı digər kütləvi bildiriş formalarında onların təbii mahiyyət və məzmununa xələl gətirməməklə, məqsədi, təyinatı və bədii forması dəyişdirilə bilər.

Maddə 7. Folklor nümunələrindən istifadəyə istisnalar

7.1. Aşağıdakı məqsədlər üçün folklor nümunələrinin istifadəsi ənənəvi və adi olmayan forma kimi qəbul edilmir:

7.1.1. Folklor nümunələri orijinal müəllif (müəlliflər) əsərləri yaradılması üçün işləndikdə;

7.1.2. Folklor nümunələrindən orijinal müəllif (müəlliflər) əsərində istifadənin məqsədə müvafiq həcmdə illüstrasiya formasında istifadə edildikdə.

7.2. Folklor nümunələrinin aşağıdakı təsadüfi istifadə formaları ənənəvi və adi olmayan hesab edilmir:

7.2.1. Fotoqrafiya, yayımlanma, səsli yazılma vasitəsilə məlumat verilməsi üçün bu cür istifadənin informasiya məqsədinə lazım olan həcmdə işlədilməsi şərti ilə hər hansı cari hadisə zamanı görülə və eşidilə bilən xalq yaradıcılığı nümunələrindən istifadə edildikdə;

7.2.2. Sərbəst giriş üçün daim açıq olan yerlərdə özündə folklor nümunələrini saxlayan obyektlərin təsvirinin fotoqrafiya, film və ya televiziya verilişinə daxil edilməklə istifadəsi.

Maddə 8. Folklor nümunələrindən istifadə zamanı mənbənin göstərilməsi

8.1. Dərc olunmuş bütün əsərlərdə, folklor nümunələrinin kütləvi ifa və bildiriş hallarında onların mənbəyi, həmçinin istifadə olunan folklor nümunəsinin yarandığı yerin coğrafi adı və (və ya) mənsub olduğu xalqın (cəmiyyətin) adı dəqiq göstərməlidir.

8.2. Folklor nümunələrindən bu qanunun 7-ci maddəsində göstərilən hallarda istifadə edildikdə 8.1-ci maddəsinin tələbləri tətbiq edilmir.

Maddə 9. Folklor nümunələrindən istifadə zamanı hüquq pozuntuları

9.1. Fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən folklor nümunələrindən istifadə edildikdə aşağıdakı hərəkətlər hüquq pozuntusu hesab edilir:

9.1.1. Folklor nümunələrindən istifadə edildikdə təsadüfi və ya bilərəkdən edilməsindən asılı olmayaraq, bu qanunun 6.2.-ci maddəsinin tələblərinin pozulması;

9.1.2. Folklor nümunələrindən istifadə edilərkən bilərəkdən və ya ehtiyatsızlıqdan bu qanunun 8.1.-ci maddəsinin tələblərinin pozulması;

9.1.3 Birbaşa və ya dolayısı ilə kütləyə çatdırılmış folklor nümunələrini bilərəkdən özününkü kimi qələmə verməklə və ya folklor nümunələrinin yaranma mənbəyinə münasibətdə kütləvi yanlış fikrə istiqamətləndirmək və ya onları faktiki mənbəyi olmayan digər ölkənin nümunələri kimi təqdim etməklə, folklor nümunələrindən istifadə;

9.1.4. Birbaşa və ya dolayısı ilə kütləyə çatdırılmış folklor nümunələrinin bilərəkdən təhrif olunmaqla, ölkənin mədəni maraqlarına zərər vurulmaqla istifadəsi.

9.2. Folklor nümunələrindən istifadə qaydalarının pozulmasına görə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən qaldırılan iddia ərizələri əsasında folklor nümunələrindən bu qanunla nəzərdə tutulan istifadə qaydalarının pozulmasına görə tutulan məbləğlər dövlət büdcəsindən köçürülür və intellektual mülkiyyət sahəsində yaradıcılığın həvəsləndirilməsinə, müəllif hüquq sahəsində dövlət siyasətinin təmin edilməsinə və folklor nümunələrinin hüquqi qorunmasına yönəldilir.

III FƏSİL

FOLKLOR NÜMUNƏLƏRİNƏ ƏQLİ MÜLKİYYƏT HÜQUQLARININ MÜDAFİƏSİ

Maddə 10. Mülki-hüquqi müdafiə vasitələri

10.1. Müvafiq dövlət orqanları folklor nümunələrindən qanuni istifadə qaydalarını pozan və ya pozmaq təhlükəsi yaradan hərəkətlərin dayandırılmasını tələb etmək hüququna malikdirlər.

10.2. Folklor nümunələrinin qorunması məqsədi ilə məhkəməyə müraciət edilərkən, mülki-hüquqi müdafiənin ümumi vasitələrindən başqa iddiaçının tələbi ilə aşağıdakılar da tətbiq edilə bilər:

10.2.1 Pozuntuya yol verən şəxsdən hüquqların pozulması nəticəsində əldə etdiyi gəlirin tutulması;

10.2.2 Gəlirin tutulması əvəzinə şərti maliyyə vahidinin yüz mislindən əlli min mislinədək məbləğdə kompensasiya ödənilməsi.

10.3. Cinayət tərkibli pozuntulara qarşı sanksiyalar mülki-hüquqi müdafiə vasitələrinin tətbiqini istisna etmir.

Maddə 11. Kontrafakt nüsxələr

Bu qanunla folklor nümunələrinin istifadəsinə qoyulan tələblərin pozulması ilə istehsal olunan və ya yayılan hər hansı folklor obyektini nüsxələri kontrafakt nüsxələr sayılır və qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada müsadirə edilir.

Maddə 12. Folklor nümunələrindən istifadəyə tələblərin pozulmasına görə məsuliyyət

Folklor nümunələrindən istifadə zamanı bu qanunda nəzərdə tutulan tələblərin pozulmasında təqsirli olan şəxslər mülki, inzibati və cinayət məsuliyyəti daşıyırlar.

IV FƏSİL

YEKUN MÜDDƏALARI

Maddə 13. Xarici dövlətlərdə folklor nümunələrinin hüquqi qorunması

Xarici dövlətlərin folklor nümunələrinin Azərbaycan Respublikasında, Azərbaycan folklor nümunələrinin xaricdə hüquqi qorunması Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə əsasən tənzimlənir.

Maddə 14. Digər qorunma formalarına münasibət

Bu qanun müəllif-hüquq qanunvericiliyi, əqli və sənaye mülkiyyətinin digər növləri üzrə folklor nümunələrinə tətbiq oluna bilən, həmçinin folklor nümunələrinin qorunub saxlanılmasına aid digər normativ hüquqi aktlarda və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulan qorunma formalarını məhdudlaşdırmır.

Maddə 15. Təfsir

Bu Qanunla müəyyən edilən hüquqi qorunmanın folklor nümunələrinin yaradılmasına və onlardan normal istifadəyə mane olan forma kimi şərh edilməsi yolverilməzdir.

Maddə 16. Qanunun qüvvəyə minməsi

Bu qanun dərc olunduğu gündən qüvvəyə minir.

Heydər Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 16 may 2003-cü il.

Görkəmli şəxsiyyətlər Qusar və qusarlılar haqqında

Qusarlılar xüsusi etimada layıqdır.
Sizin tarixiniz qəhrəmanlıq tarixidir.
Sizin tarixiniz qurub-yaratmaq tarixidir.
Vətənə, torpağa, dövlətə sədaqət tarixidir.

Respublikamız çoxmillətli dövlətdir. Bu, respublikamızın üstünlüyüdür, milli sərvətidir. Biz bununla fəxr edirik və bu tərkibi qoruyub saxlamalıyıq.

Qusar Azərbaycanın ən gözəl guşələrindən biridir. Burada yaşayan insanlar Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafı və möhkəmləndirilməsi yolunda böyük xidmətlər göstərmişlər.

Heydər Əliyev
Ümummilli lider

Heydər Əliyev Qusara və Qusarlılara həmişə böyük diqqət və qayğı göstərirdi. Mən də çalışıram ki, Qusar rayonunda yaşayan insanların həyatı, güzəranı yaxşılaşsın, burada yaşayan bacı və qardaşlarım bundan sonra da rahat, fırvan yaşasınlar. Qusarlılara öz dərin hörmət və etimadımı ifadə edirəm.

Onlar Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qorunması yolunda şəhidlər vermişlər. Ona görə də Azərbaycan xalqı qusarlılara minnətdarlığını bildirir.

Biz Qusar rayonunun timsalında ölkəmizin ümumi inkişaf dinamikasını görürük.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Ləzgilərin iti rəqsləri məni heyran etdi. Onların həm oğlanları, həm də qızları çox cəld dağ qartallarının şığımasına bənzər,

olduqca çevik rəqs edirlər. Gərək adamın hər ayağında min şeytan otursun ki, “Ləzginka”da belə iti, belə təsirli, belə mükəmməl qaydada rəqs edə bilsin.

Aleksandr Düma
Fransız yazıçısı.

Ləzgilər sayına görə dünyanın 800 xalqı arasında 442-ci, Qafqazın 23 xalqı arasında 8-ci yeri tutur.

Əhəd Ağayev
Fəlsəfə elmləri doktoru, professor

Ləzgilər çox cürətli, döyüşməyi bacaran, zəhmətsevər və insanpərvər, sözlərinə əməl edən, elmi və alimləri qiymətləndirməyi bacaran, qonaqpərvər, ucaboy və sağlam bədənli, gözəl üzlü, çox ağıllı, qənaətcil, hücumları dəf etməyi bacaran, uzunömürlü insanlardır.

Şərafəddin Erel
Türk tatixçisi

Ləzgilər çox təmizkardırlar; onların evləri adətən iki mərtəbəli olub ya çiy kərpicdən, ya da toxunma taxtadan tikilib suvanmışdır, evlərin içi və çölü bir qayda olaraq ağardılır. Bir divarda küncdə soba olur, otaqlarda adamların boyu bərabərində rəflərə qablar düzülmüşdür, döşəməyə palaz və ya xalça döşənmişdir.

Bestujev Marlinski
1830-cu il.

Ləzgilərin evi muzeyə bənzəyir: təmiz, işıqlı, bənzərsiz xalçaları, onların üstündən asılmış silahları-xəncəri, tüfəngi, gözəl naxışlı qədim qabları görən hər kəs heyran olur. Sözün düzü,

bunları yaradan kişiler və qadınlar olduqca bacarıqlı sənətkarlardır.

**Frityof Nansen,
Norveç alimi,1925-ci il.**

Ən yaxşı mahudu Quba ləzgiləri istehsal edir və onların qadınları mahudla parçadan tikilmiş gözəl paltarlar geyinirlər.

**S.Bronevski
Rus tarixçisi**

Giriş

Qusar rayonunun ərazisi 1542 kvadrat kilometrdir. Azərbaycanın ən uca dağ zirvələri Qusar rayonunun ərazisindədir. Turistlərin Qusarda ən çox xoşladıkları yerlər Sudur mağaraları və şlalələri, Samur dərəsi və Əcəxür kəndindəki Şıxəmzə gölüdür.

Qusara incəsənəti sevən insanların məskəni də demək olar. Kinoya, teatra, mahnılara və rəqslərə, bir sözlə, incəsənətin ayrı-ayrı sahələrinə son dərəcə meylli insanlardır qusarlılar. Bəlkə də elə ona görə neçə-neçə bəstəkarlar, musiqiçilər, müğənnilər, aktyorlar, rəssamlar, sənətşünaslar çıxıb Qusardan. Özünün folklor və estrada ansamblları ilə ad çıxarıb bu məkan. Ötən əsrin 90-cı illərində burada 20-dək ansambl fəaliyyət göstərirdi.

Azərbaycanda və başqa ölkələrdə yaşayıb yaradan neçə-neçə sənət adamının şöhrəti hər yana yayılıb. Bir sıra sənətkarlar "Azərbaycanın əməkdar artisti", "Dağıstanın xalq artisti", "Rusiyanın əməkdar incəsənət xadimi" fəxri adlarına layiq görülüb.

Rayon incəsənət məktəbi 1960-cı ildən fəaliyyətdədir. Hazırda məktəbdə xoreoqrafiya, skripka, fortepiano, klarnet, tar, kamança, nağara və xanəndəlik ixtisasları üzrə 373 şagird təhsil alır. İncəsənət məktəbi 1990-cı ildə Azərbaycan Respublika Mədəniyyət Nazirliyinin birinci dərəcəli diplomuna layiq görülmüşdür.

Qusar Dövlət ləzgi Dram Teatrı Azərbaycan Respublikası Nazirlər kabinetinin 1992-ci il 3 iyul tarixli qərarı ilə yaradılsa da, onun əsl tarixi 1963-cü ildən başlanır. Həmin dövrdə rayonun qabaqcıl ziyalıları xalq teatrını yaratdılar. Qusar xalq teatri qısa müddətdə nəinki qusarlıların, həmçinin Azərbaycanın və

Dağıstanın ləzgi rayonlarının əhalisinin də rəğbətini qazandı. Teatr 1987-ci ildə SSRİ xalq teatrları festivalının laureatı oldu.

1984-cü ildə Qusar rayonunda “Şahdağ” adlı ilk vokal-instrumental ansambl yaranmışdır. 1987-ci ildə “Şahdağ” SSRİ xalqlarının” Xalq yaradıcılığı festivalının” laureatı oldu. 1988-ci ildə Bakıda keçirilmiş Polşa mahnı festivalında uğurla çıxış edən VİA musiqi sevənlərin rəğbətini qazandı. Həmin il ansambla “xalq kollektivi” adı verildi. 1989-cu ildə kollektiv Qusarda keçirilmiş “Ləzgistanın avazları” festivalının laureatı oldu. Kollektiv bu fəxri ada F.Nağıyevin sözlərinə V.Zülfüqarovun bəstələdiyi “Ləzgi xalqı” mahnısına görə layiq görüldü.

Qusarda 1986-cı ildə yaradılmış ”Şahnabat” xalq çalğı alətləri ansamblının şöhrəti uzaqlara yayılmışdır. Ansambl ləzgi musiqisinə vurğun olan gəncləri birləşdirirdi.

1988-ci ildən “Şahnabat” vokal-instrumental ansamblına çevrilmiş, Noviddin Çigarov onun rəhbəri olmuşdur. Dəfələrlə respublika festivallarının laureatı olmuş kollektivin şöhrəti o vaxtdan hər yana yayılmışdır. Repertuarında əsasən ləzgi xalq mahnı və rəqsləri olan “Şahnabat” Azərbaycan, türk, rus və ərəb mahnılarını da məharətlə ifa edir. Elə buna görə də bu ansambl bu gün ən çox sevilən musiqi kollektivlərindəndir.

1988-ci ildə Qusarda yaratdığı ansambla Faiq Qardaşov “Qayı bulaq” adı verdi. Uzun illər ləzgilərin incəsənətinin təbliği ilə məşğul olan Faiq Qardaşov 2000-ci ildən rayon mədəniyyət evinin direktoru vəzifəsində çalışır. O, həmçinin yaratdığı “Qayı bulaq” ansamblına da rəhbərlik edir. Bu gün Azərbaycanda və Dağıstanda tanınan kollektiv xaricdə yaşayan ləzgilərə də doğma musiqinin gözəl təranələrini çatdırır. Bu sahədə Faiqin bəstələdiyi mahnıların rolu çoxdur. Ona görə də ansamblın sorağı dünyanın müxtəlif ölkələrindən gəlir.

1996-cı ilin iyununda “Suvar” ansamblının əsası qoyulmuşdur. Şöhrəti dünyaya yayılmış “Suvar” bu gün ləzgilərin çox sevdiyi peşəkar kollektivdir. İlk konserti Bakının Gənc Tamaşaçıları Teatrında keçirilmiş ansambl 8 çalğısını və 5 müğənnini birləşdirirdi. Ləzgi xalq mahnı və rəqslərini yaşatmağı qarşısına məqsəd qoyduğunu elan edən kollektivin ifaçıları Ruslan Pirverdiyev, Mahirə Şirinova, Əhməd Qurbanov, Dilbər Ağayeva, Ruslan Şeydayev Azərbaycan səhnəsinə ləzgi mahnılarının tərəvətini gətirdilər.

Ansamblı yaradıb ona rəhbərlik edən Sədaqət Kərimovanın söyləri nəticəsində repertuara ləzgilərin qədim xalq mahnılarından olan “Şarvilinin toyu”, “Şarvilinin nişanlısının tərifi”, “ləzgi qızı”, “Peykər xala”, “Pərzadə”, “Dallay”, “Suna can”, “Adaxlı”, “Mahi dilbər can”, “Dağdakı yar”, “Şahsənəm”, “Dağlar”, “Sarı yarpaqlar”, “Şirin –şirin” və sair mahnılar daxil edilmişdir.

2004-cü ildə S.Kərimova Bakıda “Suvar” rəqs məktəbini yaratdı. Onun xoreoqraf Zeynal Cigərxanovla birgə hazırladığı onlarca rəqs “Suvar” ansamblının repertuarına daxil edildi. 2006-cı ildə Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrının səhnəsində 10 illik yubileyini təntənə ilə qeyd edən ansambl özünün 50 nəfərlik kollektivi ilə tamaşaçıları heyran etdi. Hazırda “Suvar” rəqs məktəbi peşəkar kollektivə çevrilmişdir. Burada Zeynal Cigərxanovla Gülnarə Bayramova gənclərə ləzgi və Qafqaz rəqslərinin sirlərini öyrədirlər.

“Suvar” haqqında respublikanın ictimai televiziyası bir saatlıq film çəkib nümayiş erdirmiş, digər televiziya kanalları dəfələrlə verilişlər hazırlamışdır. Kollektiv Moskvanın Qurultaylar Sarayında, Millətlər Evində, Sank-Peterburq, Yaroslavl və başqa şəhərlərdə konsertlər vermişdir. 2009-cu ilin may ayında Türkiyənin TRT kanalının dəvəti ilə bu ölkədə olmuş kollektiv

haqqında həmin kanal tərəfindən bir saatlıq film çəkilib nümayiş etdirilmişdir.

Ansamblın 4 albomu və Azərbaycan ləzgilərinin həyatından bəhs edən “Mənim doğma elim” adlı iki musiqili-sənədli film işıq üzü görmüşdür. Hər biri iki saat davam edən bu filmlərdə ləzgilərin adət-ənənələrindən, mədəniyyətindən, musiqisindən söhbət açılır. 2004 və 2007-ci illərdə çəkilmiş bu filmlərin əsas kadrları Qusar rayonunda lentə alınsa da, haqqında söhbət açılan adət-ənənələr bütün ləzgilərə aiddir. Ssenari müəllifi, rejissor və bəstəkar S.Kərimovanın bəstələdiyi mahnı və rəqsləri filmdə “Suvar” ansamblı ifa edir.

Qədim xalq sənəti olan xalçaçılığın vurğunu kimi naxışların əsasında yenilərini yaradan Qeybullu Carullah oğlu Məmmədovun əsərləri mövzularının təkrarsızlığı, rənglərin əlvanlığı ilə seçilirdi. Onun çeşidləri elementlərinin zənginliyi, xalq ruhuna yaxınlığı və bənzərsizliyi ilə diqqəti cəlb edirdi. “Qusar”, “Aşağı Ləgər”, “Silibir”, “Novruz bayramı”, “Bahar”, “Dərbənd”, “Narın qala”, “Mel” kimi əsərləri sənətkarlıq baxımından əvəzsiz idi. 100-dən çox əsərin müəllifi olan Q. Məmmədovun 10 əsərini “Azərbaycan”ın kolleqiyası təsdiq etmişdi. Qusarın “Sumağ” xalça emalatxanası onun 3 əsəri əsasında xalça toxumuşdu.

Ləzgi milli geyimləri ilə yaxından maraqlanan Günəlin yaratdığı eskizlər tarixiliyi və koloriti ilə seçilir. Milli paltar tikdirənlər bu eskizlərdən də istifadə edirlər. “Suvar” ləzgi Mahnı və Rəqs Ansamblının modelyeri kimi öz dəst-xətti ilə tanınan gənc rəssam son illər bu sahədə də maraqlı axtarışlar aparır.

*Лæзги сумаг. Магъачкъаладин харусенятдин музей. 1957.
Læzgi sumagı. Mahaçqala İncəsənət Muzeyi. 1957.*

Sumağ

Xalçaçılıq ləzgilərin geniş yayılmış xalq tətbiqi sənəti növlərindəndir. Qədim dövr tarixçilərinin yazdıqları kimi, ləzgilər hələ eramızdan əvvəl saplar əyirməyi, həmin sapları müxtəlif bitkilərdən alınmış rənglərlə boyamağı bacarırdılar. Qusar rayonunda aparılmış arxeoloji qazıntıların nəticələri eramızdan əvvəl V-I əsrlərdə və eramızın I-II yüzilliklərində burada xalçaçılığın inkişaf etdiyini sübut edir.

“Dağıstan tarixi” (1968, Mahaçqala) kitabında yazıldığı kimi, xalçaçılığın və sumağçılığın mərkəzi Cənubi Dağıstan sayılırdı. Quba və Samux qəzalarında toxunmuş ləzgi xalçalarının şöhrəti bütün dünyaya yayılmışdı. Ona görə də tanınmış rus etnoqrafı L.İ. Lavrov 1960-cı ildə çap etdirdiyi “Ləzgilər” oçerkində yazırdı: “Ləzgi xalçaları və sumağları Rusiyada və başqa ölkələrdə məşhur idi və hamı onları həvəslə alırdı.”

“Sumağ” xovsuz xalça deməkdir. Məşhur etnoqraf, tarix elmləri doktoru Sariya Ağaşirinova 1978-ci ildə Moskvada rus dilində çap etdirdiyi “XIX - XX əsrin əvvəllərində ləzgilərin maddi mədəniyyəti” kitabında qeyd etmişdir ki, “sumağı həm Azərbaycanda, həm də Dağıstanda əsasən ləzgilər toxuyurdu”. Qusarda “Ləcət”, “Hil”, “ləzə”, “Zeyxür”, “Sudur”, “Hərzə”, “Yasab” və s. çeşnilər məşhurdur. Sumağ toxuyanlar adətən aşağıdakı ləzgi çeşnilərindən istifadə edirlər: “Furar”, “Aybaladin furar”, “Keker”, “Safar”, “Megün peşer”, “Tapañçayar”, “Kutkutar”, “Patnus”, “Xunça”, “Xurasan”, “Afni” və s.

Ləzgi kəndlərində xalçalardan başqa yun saplardan toxunmuş naxışlı yəhərçələr, xerselaglar (səhəngəlti), çuvallar, heybələr, yastıqçalar, yun corablar geniş yayılmışdır. Hillilər yalnız onlara məxsus olan “Hil”, “Oxlar”, “Parçalar”, “Nallar”, “Tumurcuqlar” çeşniləri ilə məşhurdur. Bu kənddə həmçinin xalça və sumağların “Pud furar”, “Ruqud fur”, “Yeddilər”, “Səkkizlər”, “Ləzgi ulduzu”, “Lalələr”, “Yaşıllar”, “Sıldırımlar”, “Qırmızı”, “Ulduzlar”, “Tikan çiçəyi”, “Nur” kimi çeşniləri də toxunur.

Qusar alimi, sənətsünaslıq elmləri doktoru, professor Nurəddin Həbibov 1906-cı ildə toxunmuş, “Zeyxür” adı ilə məşhur olan üç ləzgi xalçasının Amerikanın Pensilvaniya ştatındakı Pittsburq şəhərinin Karneqi İnstitutunun muzeyində saxlandığının şahidi olmuşdur. Adlı-sanlı rəssam, ləzgi sumağlarının bilicisi və tədqiqatçısı, onlarca sumağ çeşnisi yaratmış Mahmud Çələbov isə ləzgilərin məşhur “Qatfar” (“Bahar”) sumağını Londonun Viktoriya və Albertino muzeylərində görmüşdür. Rəssam təəssüflə qeyd etmişdir ki, “Bahar” səhvən “Qaraqaşlı” kimi qələmə verilmişdir.

Ləzgi sumaqlarının şöhrəti orta əsrlərdə bütün dünyaya yayılmışdır. Quba, Dərbənd və Axtı bazarlarında satışa çıxarılan sumaqlar buradan müxtəlif ölkələrə yayılmışdır. Hazırda Bakının, Moskvanın, Peterburqun, Avropanın və Amerikanın müxtəlif muzeylərinin eksponatları arasında onlarca ləzgi sumaqı və xalçası vardır. Lakin onlar “Qafqaz” adı ilə nümayiş etdirilir.

*Магьмуд Челебован “Жами Нур” сумаг.
Mahmud Çələbovun “Cami Nur” sumaqı.*

Rayonda 20 mədəniyyət evi, 42 klub, 77 kitabxana, 1 incəsənət məktəbi, Ləzgi Dövlət Dram Teatrı, tarix-diyarşünaslıq muzeyi, rəsm qalereyası, mədəniyyət və istirahət parkı fəaliyyət göstərir.

Bədii rəhbəri A.Vəlixanov, baletmeysteri Q.Qəniyev olan Qusar Rayon Ləzgi Xalq Mahnı və Rəqs Ansamblı 1967-ci ildə VI Ümumdünya gənclər festivalının laureatı olub.

1976-cı ildə Hil kənd mədəniyyət evində yaradılan, Əmrulla Zalovun rəhbərlik etdiyi “Mel” folklor ansamblı ləzgilərin qədim iməcilik adəti olan melin təbliği ilə məşğul idi. Ansambl Lenin adına sovxozun fəhlələrindən, məktəblilərdən və mədəniyyət evinin işçilərindən təşkil olunmuşdu. Kollektiv 1979-cu ildə respublika festivalında üçüncü yerə, 1980-ci ildə mədəni-maarif müəssisələrinin fəaliyyətinə ictimai baxışın yekunlarına görə Respublika Mədəniyyət Nazirliyinin keçici Qırmızı bayrağına və pul mükafatına layiq görülmüşdür. 1987-ci ildə keçirilmiş II Respublika festivalının laureatı olmuş ansamblı həmin il “Xalq kollektivi” adı verilmişdir.

Tahircalın “Pərizadə” folklor ansamblı 1977-ci ildə yaradılmışdır. Onun əsas məqsədi ləzgi toy adətlərini təbliğ etmək idi. 1979-cu ildə Aşıq Ələsgər adına Respublika Xalq Yaradıcılığı Evi tərəfindən keçirilmiş respublika baxışında kollektiv ikinci mükafata layiq görülmüş, 1987-ci ildə II Respublika xalq yaradıcılığı festivalının layreatı olmuşdur.

“Qayıbulaq”, “Şahdağ” ansambllarının ləzgi mədəniyyətinin və folklorunun təbliğində misilsiz xidmətləri olmuşdur.

1992-ci ilin iyulun 2-də Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 373 sayılı qərarı ilə Qusar rayonunda Dövlət Ləzgi Dram Teatrı yaradılmışdır.

1995-ci ildə rayonda 5 xalq kollektivi var idi. “Pərizada” milli toy adətlərini, “Mel” etnoqrafiya, “Trillo” xalq rəqslərini,

“Şahdağ” estrada mahnılarını, “Şahnabat” xalq musiqisini təbliğ edirdi.

Rayon mədəniyyət evinin “Şahnabat” folklor ansamblı 2000-ci ildə Türkiyənin 29 şəhərində konsertlər vermişdir.

Ötən əsrin 90-cı illərində İmamqulukənddə “Dustval”, Qələcuqda “Melodiya”, Hildə “Yaran ökör”, Tahircaldada “Qirlida”, Urvada “Şarvili”, Həzrədə “Keledxur”, Şirvanovkada “Samur”, Yasabda “Qazanbulaq”, Gündüzqalada “Gudu”, Qusarda “Kard”, “Qayı bulaq”, “Şahdağ” ansambllarının ləzgi mədəniyyətinin və folklorunun təbliğində misilsiz xidmətləri olmuşdur.

Ləzgilərin qədim xalq yaradıcılığı növlərindən biri olan xalq idmanını yaşatmaqda və təbliğ etməkdə Piral, Mucuq və Ləcət kəndirbazlarının böyük rolu olmuşdur.

Ləzgi mətbəxi

Ləzgi mətbəxinin Qafqaz xalqlarının mətbəxi ilə müəyyən oxşarlığı olduğu kimi, onun özünəməxsus yeməkləri də çoxdur. Ləzgi toylarının şah yeməyi olan şurva, buğlama, mitalcimli aşı, çoban aşı, əriştə aşı, lobyalı aşı, xurma xəngəli, südlü paxla şorbası, tsıkan, şakuka, qədim içkilərdən olan “Tac”, ləzgi göy qutabı “Afarar”, ləzgi toylarının vacib yeməklərindən biri isita (halva), ləzgi doğramacı kambar və s. yeməklər ləzgi mətbəxinin ayrılmaz tərkib hissəsidir.

Ləzgi geyimləri

Ləzgi paltarları hələ qədim dövrlərdən məşhurdur. Ləzgi xəzləri, kürkləri, çərkəzləri və arxalıqları bütün Qafqazda məşhur idi.

Ləzgilərin bayramları

Ləzgilər deyirlər: Nəyə gərək o ev ki, bacasından tüstü çıxır. Nəyə gərək o ev ki, qapısından qonaq girmir. Nəyə gərək o ev ki, başında qonaq oturur. Nəyə gərək o bayram ki, onu el birlikdə qarşılamır.

Bahar bayramına ləzgilər Yaran Suvar deyirlər. Ləzgilərin ən qədim bayramlarından biri də “ Çiçək bayramı “ dır. Bu el bayramı ünsiyyət, mehribanlıq yaratmaq, xalqın adət-ənənələrini yaşatmaq baxımından maraqlı olub tərbiyəvi əhəmiyyət daşıyır. Cavanlar bəslədikləri yüyrək atlarla cıdıra çıxır , pəhləvanlar qurşaq tutur, qızlar çiçəklərdən çələng hörürlər.

“Şarvili” eposu bayramı- hər xalqın tarixində mühüm rol oynayan hadisələr var. Ləzgilərin də tarixini “Şarvili” eposu olmadan təsəvvür etmək çətinidir.

2000-ci ildən etibarən Dağıstan Respublikasının Axtı şəhərində Şarvili eposu bayramı dövlət səviyyəsində qeyd olunur.Şarvili bayramının özünəməxsus cəhətləri var.Ona böyük ruh yüksəkliyi, coşqunluq xasdır.El yığılından sonra hamı bir nəfər kimi qalaya sarı yollanır.Burada Şarvilinin heykəli ucaldılır.

Sonra hamı bir yerdə bayramın ikinci hissəsinə- ləzgi sənətkarlığının hazırladığı bayram konsertinə tamaşa etmək üçün şəhərin baş meydanına yollanır.

“İlk Şırım” bayramı-ləzgilərin kənd təsərrüfatı işləri ilə bağlı olan xalq bayramıdır.Torpağın şumlanıb əkin üçün hazırlanması vaxtı yetişəndə elliklə yığışib ilk şırımın açılması mərasimində iştirak edirlər.Ertəsi gün bütün el şuma çıxır.Yer şumlaya-şumlaya hamı əkinçi mahnısı (havar) oxuyur.Hav-dörd şırım deməkdir.Ləzgi folklorunun bir növü olan, kənd yerlərində geniş yayılmış havarları bir solist ifa edir, xor isə müşayiət edir.

“İlk sünbül” bayramı- taxıl biçininin vaxtı yaxınlaşanda adətən ilk sünbülün yığılması bayram edilir.By bayrama “İlk sünbül”, “İlk dər” və ya “Peçxür bayramı”da deyilir.İlk dərzləri yığıb onları başı üstə qoyur, sünbülləri oxşaya-oxşaya, xeyir-dua edə-edə mahnı oxuyur və süfrə arxasına keçirlər.

“Peşapay” bayramı- Qusarlıların indiyə kimi qoruyub saxladıkları folklor nümunələri arasında “Peşapay” xüsusi yer tutur.Xalq ouynları ilə müşayiət olunan, kollektiv şəkildə ifa olunan mahnılarla zəngin olan bu bayram qədim teatr ünsürləri ilə zəngindir.

Uzaq keçmişdə “Peşapay” kişilərin tamaşası olmuşdur.Uzun müddətli quraqlıq zamanı bərəkət, bolluq arzusu ilə insanlar küçələrə çıxaraq, ğutslardan (allahlardan) yağış diləyərdilər.Adətən bir oğlan uşağına ağac budaqlarından “paltar” geyindirib, küçə-küçə gəzdirər, onu müşayiət edərək yağış arzusu ilə mahnı oxuyardılar.Mahnılar yağış yağana kimi davam edərdi.

“QUNİ” –Son illərə kimi quraqlıq zamanı ləzgi kəndlərində “Quni” gəzdirmək adəti var idi.Oğlan uşağını soyundurub, ona çubuqlar sarıyıb, iplə bağlayar, ondan “Quni” düzəldərdilər.Uşaqlar onu dövrəyə alaraq, məhlə-məhlə gəzdirər, mahnı oxuyardılar.

Mahnı sona çatanda ev yiyəsi “Guni”nin başına su tökərdi.Bundan sonra hər uşaq Guni haqqında bildiyi mahnıları

oxuyardı.Uşaqların biri digərini tamamlamalı idi.Bu qayda ilə əsl mahnı yarışması gədirdi.

“Alapex”mərasimi-yağıntı çox düşəndə “Peşəpay”ın əksi olan, Günəşə çağırışdan ibarət olan ”Alapex” mərasimi keçirərdilər. Bu mərasimdə ancaq qadınlar iştirak edərdi. Onlar gəlinciyə qırmızı yaylıq geyindirib, qapı-qapı gəzdirirdilər. Qədim ləzgilərin təsəvvürlərinə görə Rağ (Günəş) qızıdır. Onu qırmızı rəngin köməyi ilə çağırmaq olar.Qadınlar xorla mahnı oxuyardılar.

“Vatsraqar”-təzə ay çıxanda oynanılan bu xalq teatrının mənası “ayın günləri” deməkdir.Zogal və ya yemişan ağacının yoğun budaqlarını kəsib, onlardan aya oxşar fiqur düzəldirlər.Sonra onu çiçəklərlə bəzəyib, bir payanın başına keçirir və kəndin hündür hissəsində, hamının görə biləcəyi yerdə bərkidirlər.Bir nəfər Ay haqqında mahnılar oxuyur, qalanları xorla mahnının sözlərini təkrar edir.Aydan xeyir-dua aldıqdan sonra gənclər Ayın əksini araya alıb “Vatsraqar” (“Ayın günləri”) mahnısını oxuyurlar.Təzə ay göyün ortasına qalxanda hamı evlərinə dağılır.

Xalq adətləri

Kim

Kimsiz kənd bacasız evə bənzəyir.

Ləzgi xalq məsəli.

Kim-ləzgi kəndinin siması, onun yaraşığıdır.Xalqın özünəməxsusluğunu sübut edir, qədim tarixlə müasir həyat arasında körpü rolunu oynayır.Kimi olan kənddə böyük –kiçik bilinər, xeyir-bərəkət olar, ağsaqqal sözünə qiymət qoyular. Kimsiz kənd bünövrəsiz ev kimi tez dağılar, ona görə də kimi

qoruyub saxlamaq lazımdır,- deyə ağsaqqallar gənclərə öyüd-nəsihət verirlər.Kim gənclərə səbrli, mərd və cəsəratli olmağı öyrədən yerdir.

Kimə kəndin xeyirxah əməlləri ilə ad çıxarmış ən hörmətli və nüfuzlu adamı rəhbərlik edir.Onu ağsaqqallar öz aralarında seçirlər.Bu şəxsdə son söz demək ixtiyarı olur.Qədim zamanlarda kimin bir qərarı ilə qanlı müharibələrin qarşısı alınardı.

Mel

Melli kənd- elli kənd.

Ləzgi xalq məsəli.

Mel sözünün mənası könüllü iməcilik deməkdir.Bu, ləzgilərin zəhmətlə bağlı ən gur və maraqlı əmək bayramlarından biridir.

Mahiyyəti çətin işlərin bir yerdə görülməsi olan mel adətine ləzgilər böyük hörmətlə yanaşırlar.Melin vacib şərtlərindən biri burada musiqiçilərin iştirakıdır.Kollektivçilik, dostluq, qardaşlıq münasibətləri üstündə formalaşan, insanları yaxınlaşdıran, doğmalaşdıran bu bayram ilin müxtəlif vaxtlarında keçirilir.Ev tikən ailənin zəhmətini yüngülləşdirmək məqsədilə çətin işləri, ələlxüsus kərpic kəsməyi, evin damını örtməyi və divarları suvamağı kənd camaatı öz öhdəsinə götürür.Toyla bağlı keçirilən mel daha təntənəli və gur olur.

Axşam işlər görüldü qurtaranda şənlik məclisi başlanır.Sonra növbə ənənəvi “dem”ə verilir. Buna “Melin demi” də deyilir. Zurnaçıların çaldığı “Yol havası” məclisin sona çatdığını xəbər verir.

Dem

Ləzgilərin adət-ənənələrini, mədəniyyətini, incəsənətini birləşdirən mərasimlərdən biri demdir. Xalqın zəngin mənəvi irsindən xəbər verən dem ləzgi musiqisinin və xoreoqrafiyasının nadir elementlərini sistem şəklində qoruyub saxlayan vasitədir. Burada ləzgi folklorunun, onun ayrılmaz hissəsi olan rəqslərinin, mahnılarının, xalq oyunlarının parlaq elementlərini vahid sujet kimi birləşdirir.

Demə çoxmərtəbəli ləzgi toyunun son mərhələsi də demək olar. Adətən kənddə toy xəbərini səhər tezdən uca yerdən və ya damdan çalınan “Səhər” havası çatdırır. Toy 3 gün davam edir və adətən yay və payız aylarında keçirilir.

Ləzgi demlərinin aparıcısı “araçı” adlanır.O məclisdə qayda-qanun yaradır, rəqs etmək üçün növbəyə düzülmüş cavanlara nəzarət edir.Araçı mərasim başlanıb sona çatana kimi demi idarə edir, onun bütün məsuliyyətini öz üzərinə götürür.Araçı düzgün rəqs etməyən, cızığından çıxan rəqqasların ayaqlarını çubuqla vurmaq ixtiyarına malikdir.Necə gəldi rəqs etmək olmazdı.İçgili adam məclisə buraxılmazdı.

Ləzgilərin rəqsləri

Ləzgilərin rəqsə olan məhəbbətini heç nə ilə müqayisə etmək mümkün deyil. Doğma melodiyalar, xalq ritmləri uşaqlıqdan onların ruhuna hakim kəsilir.”Ləzginka” sədalarını eşidəndə iməkləyən uşağın da əlləri göyə qalxır, onun ayaqları musiqiyə uyğun hərəkətlər edir.

Rəqs, ümumiyyətlə, ləzgi folklorunda aparıcı rol oynayır.Qədim zamanlarda ləzgi xalq bayramları və el şənlikləri bir qayda olaraq teatrlaşdırılmış nömrələrlə müşayət olunub.Misal üçün , “Yaran suvar” (Bahar bayramı), “Tsükverin suvar” (Çiçək bayramı”), ”Karu” (Gilas bayramı”), ”Sifte rıqal” (“İlk şırım”) kimi el bayramları mərasim mahnıları, pəhləvanların yarışı, at oynatmaq, kəndirbazların çıxışı, aşıqların deyişməsi ilə zəngin olsa da, mütləq rəqslərlə yekunlaşır.

İlk dəfə SSRİ Dövlət Mükafatı layreatı, ləzgilərin və Dağıstan xalqlarının peşəkar musiqisinin banisi Qotfrid Həsənov 1925-ci ildə 126 ləzgi xalq melodiyasını lentə almışdır.1927-ci ildə o, zurna ilə ifa olunan 12 “Ləzginka”nı lentə köçürmüşdür.1948-ci ildə çap etdirdiyi “100 Dağıstan havası” adlı antologiyaya Q.Həsənov onlarca ləzgi rəqs havasını daxil etmişdir.Məşhur “Ləzginka” rəqs ansamblının bədii rəhbəri Zeynal Hacıyev 1959-cu ildə “30 ləzgi xalq rəqsi” adlı toplu buraxmışdır.Bəstəkar

Fətulla Rəhimxanov ləzgilərin 79 xalq mahnısını və 23 rəqsini toplayıb nota köçürmüşdür.

Ləzgilərin qədim əcdadları olan leglər insanın ölümündən sonra onun ruhunun qartal şəklində yaşamasına inanırdılar.Qədimlərdə ləzgilərin “Lekyer” (“Qartallar”) rəqsinin olması da bunu sübut edir.Ləzgi xalq mərasimlərinin mərkəzində qartal uçuşunun imitasiyası olan rəqslər dayanır.Rəqsin kulminasiyasında, yəni ruhun bədəndən ayrılıb göyə qalxması anında “assa” sədaları ucalır.

Qədim inanc bu gün də ləzgilərin təsəvvüründə yaşayır.Qartal müqəddəs quş sayılır, onu ovlamaq günah hesab olunur.

Gəlinin bulağa aparılması

Urva kəndində ləzgilərin qədim adətlərinin izlərini özündə ehtiva edən bir xalq mərasimi bu günə kimi təntənə ilə qeyd

olunur.Burada toydan bir-iki gün sonra gəlini təntənə ilə bulağa aparırlar.Bundan ötrü qohum-əqrəba, qızlar, gəlinlər, hədiyyələrlə onun yanına gəlirlər. “Pirin payı “ adı ilə xonça bəzənir, bir yerdə “Göl piri”nə yola düşürlər.

Kötük

Ləzgilərin xeyir-duaları arasında beləsi də var:”Səni görüm qocalasan!” Bəzi kəndlərdə “Səni görüm kötüyə dönəsən!” sözlərini də eşitmək olur.Mənası ”Ömrün uzun olsun” deməkdir.Kötüyün başqa mənaları da vardır.Bu, “evinin kötüyü olasan” demək idi.Yəni getdiyın evdə yaşa dolub, qocalasan.

Manilər

Hər bir xalqın folkloru həmin xalqın yaradıcılığı olub, onun tarixini, mədəniyyətini, adət-ənənələrini, mənəviyyatını güzgü kimi əks etdirir.Ləzgi folklorunun zəngin janrlarından biri manilərdir.

Xalis xalq dilini manilər kimi heç bir folklor nümunəsi qoruyub saxlamayıb.Heca vəznində yaradılmış dörd misradan ibarət olub, hər biri ayrı-ayrılıqda bitkin bir əsər olan manilər ləzgi dilində bir neçə cür adlanır: bayadar, bender, lirliyar, qudar və s. Ləzgi maniləri aşağıdakı qollara ayrılır: qəhrəmanlıq tarixi,vətən sevgisi, zəhmətin tərənnümü, həyat və məhəbbət, mərasimlərlə bağlı yaranmış manilər və s.

Qədim zamanlarda ləzgilər məişət işlərini asanlaşdırmaq üçün hərəkətləri ilə uzlaşan manilər ifa edirdilər.Yağış yağdırmaq üçün “Peşapay”, gün tələb edəndə isə “Alapex” adlı mərasim mahnıları oxuyardılar.Əmək bayramları zamanı, ələlxusus “Karu”, “Piniyirin suvar”,”Tsükverin suvar” kimi bayramlarda xarakterik mahnı və rəqslər ifa olunardı.

Qusarı folklor muzeyi adlandırılır.Burada hər kəndin, obanın özünəməxsus maniləri var.Adətən hər kənd öz söz ustaları ilə tanınır.

Havazilər

Cibir xalq yaradıcılığı ilə zəngin kənddir.Burada zəhmət mahnılarını çox sevirlər.Əvvəllər burada mahnı mərasimləri dəbdə idi.Zəmilərdə, bağlarda, ot sahələrində çalışan qadınlar ayrı-ayrı dəstələrə bölünərək, mahnı yarışına qoşulardı.Hər dəstənin başında zil və məharətli səsi olan bir qadın dayanardı.Qalanlar xorla onu müşayiət edərdi.Belə mahnılar havazi adlanardı.

Alqışlar

Yaşlı qusarlılar alqışsız danışmazlar.Qusarlılar deyirlər ki,başqalarına yaxşılıq arzulayanlara Allah bol-bol yaxşılıq nəsib edir.Ona görə də onlar səxavətlə, ürək dolusu alqış edirlər:

- Gəlişinlə Günəş doğsun!Sonun yaxşı gəlsin!
- Bəxtin gözəl olsun!
- Ğutslar səni oddan və sudan qorusun!
- Ğutslar səni ürəyindəki arzulara qovuşdursun! və s.

Qarğışlar

Qusarlı qadınların qarğış leksikonu olduqca zəngindir.Hər kəndin özünəməxsus qarğışları var.

Qusarlıların ən geniş yayılmış qarğışları ğutslara müraciətlə edilir.Ğutslar onlardan ötrü baş hakim rolunu oynayır. Alqış edəndə də, qarğış yağdıranda da Ğutslardan kömək umulur.

- Ğutslar kələyini kəssin!
- Ğutslar sənə lənət etsin! və s.

Ədəbiyyat

2007

1. Bir xalçanın rəngləri: [Azərbaycanda yaşayan xalqların ədəbiyyat antologiyası].-Bakı: Avropa nəşriyyatı, 2007.-350 s.

2008

2. Bir xalçanın ilmələri: [Azərbaycanda yaşayan xalqların ədəbiyyat antologiyası].-Bakı: “MBM” nəşriyyatı, 2008. - 287 s.

3. Ləzgi xalq mahnıları və rəqləri / Fətullah Rəhimxanov .- Bakı: “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2008.-168 s.

2009

4. Qusar / Aynur Talıbova // Azərbaycanca daha yaxın olaq .- İstanbul: 2009.-S.68-89.

2010

5. Azərbaycan və ləzgi xalqlarının dostluğuna ithaf: [Elbrus Şahmarın “Ömürnamə” kitabı haqqında] / Sədaqət Kərimova // Şahmar E. Bir könlüdən min könlə.-Bakı: 2010 .- S. 220-221.

2011

6. Qusar, qusarlılar: [ensiklopedik toplu] / Sədaqət Kərimova; məsl.: Q. Səmədov [və b.]; red. M. Məlikməmmədov.- Bakı: Ziya, 2011.- 703, [1] s.

7. “Ləzginka” çal! /Sədaqət Kərimova //Гамарванжув Абыл. Камарван, лекьерин пак махан.- Bakı: 2011.- S.264.

2012

8. Qusar beşiyim mənim: [Sənədli, bədii-publisistik xatirə roman] / Elbrus Şahmar.- Bakı: Zərdabi LTD, 2012.- 399 s.

2014

9. Ləzgilər: [qısa ensiklopedik məlumat kitabı] / Sədaqət Kərimova, Müzəffər Məlikməmmədov; Üfüq-S MMC.-Bakı: Qanun Nəşriyyatı, 2014.- 40 s.

Kitabın içindəkilər: Ləzgilər; Ləzgidilli; Ləzgi əlifbası; Lüğət; Ləzgilər məşhurların gözü ilə; Ləzgi folkloru; Atalar sözləri; Tapmacalar; Görkəmli şəxsiyyətlər; Ləzgi xalçaları; “Ləzginka”; Ləzgi mətbəxi; Xalq adətləri.

2015

10. Ləzgiçə-azərbaycanca lüğət /Sədaqət Kərimova, Müzəffər Məlikməmmədov; rəy.: Ə. Gülməhəmmədov, F. Qəniyeva, Ə. Ağayev.- Bakı: Azərbaycan, 2015.- 800 s.

Dövrü mətbuat

1993

11. Azərbaycan həm də ləzgilərin vətənidir: [yazıçı-jurnalist Müzəffər Məlikməmmədovla müsahibə] / Sədaqət Kərimova // İstiqlal.- 1993.- 20 yanvar.

2001

12. Xalq qəhrəmanı haqqında kitab /Sədaqət Kərimova //Samur.- 2004.- 23 mart.

2010

13. Dünyanın ən iti, ən şux və dinamik rəqsini ifa edən xalq: [ləzgilər, xalqın tarixi, mədəniyyəti və adət-ənənələri haqqında] /Sədaqət Kərimova // Paritet.- 2010.- 23-25 oktyabr.- S.-11.

2011

14. Yurdumuzun dilbər guşəsi – Qusar /Flora Xəlilzadə //Azərbaycan.- 2011.- 16 aprel.

2013

15. Yeni nəşr: [“Dağıstan xalqlarının nağılları” kitabı haqqında] /Sədaqət Kərimova //Samur.- 2013.- 29 oktyabr.

2014

16. Dağıstan şiri: [Dağıstanın əfsanəvi pəhləvanı Sali Süleymanın həyatının səhifələri] /Sədaqət Kərimova //Samur.- 2014.- 27 iyun.

2014

17. Dövlət müşaviri ilə görüş: [Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət

müşaviri Kamal Abdullayevin ləzgi ictimaiyyəti nümayəndələri ilə görüşü haqqında] /Sədaqət Kərimova //Samur.- 2014.- 25 aprel.

18. İstanbul Şamil Vəqfində maraqlı tədbir: [ləzgi dil qrupu nümayəndələrinin görüşü haqqında] /Sədaqət Kərimova //Samur.- 2014.- 27 fevral.

Rus dilində

2004

19. Лезгины: [о лезгинах и в частности о творчестве С. Керимовой] / Анна Бартулашвили // Золотое перо.-2004.-№2.- С.71-73.

2006

20. Лезгинка объединяет народы: [о юбилейном концерте лезгинского ансамбля Сувар] / Лейла Амирова // Азербайджанские известия.-2006.-15 марта.

2009

21. Лезгины: [об истории, языке, культуре, традиции лезгин, а также о творчестве С.Керимовой]/ Лейла Амирова // Азербайджан и азербайджанцы в мире.-2009.-№2.-С.148-154.

2010

22. Лезгины Азербайджана: [в этнографическом очерке рассказывается о лезгинах, об ярких представителях, в том числе о С. Керимовой] / Айдын Балаев //İRS Наследие.-2010.- №2.-С.40-43

e-qanun.az
www.anl.az
www.clb.az
www.president.az
www.ombudsman.gov.az
www.azertag.com
www.heydar-aliyev-foundation.org

Azərbaycanın folklor paytaxtı
Qusar
Respublika Uşaq kitabxanaları üçün
tövsiyə bibliografiyası

Komputer yığıcı
və dizayn:

Tünzalə Əzizova

Ünvan: AZ-1022 Bakı şəh., S. Vurğun küç. 88;
E-mail: childlibbaku@yahoo.com
URL: www.clb.az

F. Köçərli adına Respublika
Uşaq Kitabxanasında
çap olunmuşdur.
Sifariş: 25
Çapa imzalanmışdır: 11.05.2016
Tirajı: 100
Pulsuz.

**Hüquqlarınız pozulubsa Ombudsmana
müraciət edin!**

Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə
Müvəkkilinin (Ombudsmanın) uşaq hüquqlarına dair 24 saat
fəaliyyət göstərən

“Qaynar xətti”

Şəhər nömrələrindən **916**,
Rayon və mobil operatorlardan **(012) 916**

Mob: 050-370-98-96